

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТРУКТУРНИХ ЗРУШЕНЬ В ЕКОНОМІЦІ

©2017 ХАУСТОВА В. Є., КРАМАРЕВ Г. В., ЯРОШЕНКО І. В.

УДК 338.242.4

Хаустова В. Є., Крамарев Г. В., Ярошенко І. В. Теоретичні засади структурних зрушень в економіці

Метою статті є визначення теоретичних засад структурних зрушень в економіці. Доведено, що структурна політика країни є одним з основних напрямів впливу на структуру її економіки, збалансування її пропорцій та забезпечення прогресивного розвитку. Визначено складові структурної політики. Розглянуто генезу наукових напрямів дослідження структури економіки. Досліджено тлумачення поняття «структура економіки» в роботах науковців. Розглянуто класифікацію часткових структур національного промислового комплексу. Доведено, що головна роль в аналізі структурних зрушень має відводитися структурі економіки (промислового комплексу) за видами економічної діяльності. Уточнено тлумачення понять: «структурні трансформації», «структурні зрушення», «структурні зміни», «структурна криза» в економіці. Розглянуто функції структурних криз. Досліджено динаміку змін при структурних зрушеннях. Розглянуто класифікацію структурних зрушень в економіці. Запропоновано тлумачення прогресивних структурних зрушень.

Ключові слова: структура економіки, структурна політика, структурні зрушення, промисловий комплекс, структурні трансформації, структурні зміни, структурна криза.

Рис.: 1. **Табл.:** 8. **Бібл.:** 52.

Хаустова Вікторія Євгенівна – доктор економічних наук, доцент, завідувачка сектора промислової політики та інноваційного розвитку Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (пр. Інженерний, 1а, пов. 2, Харків, 61166, Україна)

E-mail: v.khaust@gmail.com

Крамарев Геннадій Віталійович – кандидат економічних наук, здобувач Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (пр. Інженерний, 1а, пов. 2, Харків, 61166, Україна)

Ярошенко Іван Васильович – кандидат економічних наук, здобувач Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (пр. Інженерний, 1а, пов. 2, Харків, 61166, Україна)

E-mail: ivan.yaroshenko@gmail.com

УДК 338.242.4

UDC 338.242.4

Хаустова В. Е., Крамарев Г. В., Ярошенко И. В. Теоретические основы структурных сдвигов в экономике

Целью статьи является определение теоретических основ структурных сдвигов в экономике. Доказано, что структурная политика государства является одним из основных направлений влияния на структуру экономики, балансирования ее пропорций и обеспечения прогрессивного развития. Определены составляющие структурной политики. Рассмотрен генезис научных направлений исследования структуры экономики. Исследовано толкование понятия «структура экономики» в работах ученых. Рассмотрена классификация частных структур национального промышленного комплекса. Доказано, что главная роль при анализе структурных сдвигов должна отводиться структуре экономики (промышленного комплекса) по видам экономической деятельности. Уточнены толкования понятий «структурные трансформации», «структурные сдвиги», «структурные изменения», «структурный кризис» в экономике. Рассмотрены функции структурных кризисов. Исследована динамика изменений при структурных сдвигах. Рассмотрена классификация структурных сдвигов в экономике. Предложено толкование прогрессивных структурных сдвигов.

Ключевые слова: структура экономики, структурная политика, структурные сдвиги, промышленный комплекс, структурные трансформации, структурные изменения, структурный кризис.

Рис.: 1. **Табл.:** 8. **Библ.:** 52.

Хаустова Виктория Евгеньевна – доктор экономических наук, доцент, заведующая сектором промышленной политики и инновационного развития, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пер. Инженерный, 1-а, эт. 2, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: v.khaust@gmail.com

Крамарев Геннадий Витальевич – кандидат экономических наук, соискатель Научно-исследовательского центра индустриальных проблем развития НАН Украины (пер. Инженерный, 1-а, эт. 2, Харьков, 61166, Украина)

Ярошенко Иван Васильевич – кандидат экономических наук, соискатель Научно-исследовательского центра индустриальных проблем развития НАН Украины (пер. Инженерный, 1-а, эт. 2, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: ivan.yaroshenko@gmail.com

Khaustova V. Ye., Kramarev G. V., Yaroshenko I. V. The Theoretical Foundations of Structural Changes in Economy

The article is aimed at defining the theoretical foundations of structural changes in economy. It has been proved that structural policy of the State is one of the main directions influencing the structure of economy, balancing its proportions, and ensuring progressive development. The components of structural policy have been defined. Genesis of scientific directions of researching the structure of economy was considered. The interpretation of the concept of «structure of economy» in the works of scientists was studied. The classification of particular structures of the national industrial complex was considered. It has been proved that the main role in the analysis of structural changes should be given to the structure of economy (of industrial complex), according to the types of economic activity. The interpretations of the concepts of «structural transformations», «structural shifts», «structural changes», «structural crisis» in the economy have been clarified. The functions of structural crises have been considered. The dynamics of changes in structural shifts were researched. The classification of structural shifts in the economy was considered. An interpretation of progressive structural changes has been suggested.

Keywords: structure of economy, structural policy, structural shifts, industrial complex, structural transformations, structural changes, structural crisis.

Fig.: 1. **Tbl.:** 8. **Bibl.:** 52.

Khaustova Viktoriia Ye. – D. Sc. (Economics), Associate Professor, Head of the Sector of Industrial Policy and Innovative Development of the Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (2 floor 1-a Inzhenernyi Ln., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: v.khaust@gmail.com

Kramarev Gennadij V. – PhD (Economics), Applicant of the Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (2 floor 1-a Inzhenernyi Ln., Kharkiv, 61166, Ukraine)

Yaroshenko Ivan V. – PhD (Economics), Applicant of the Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (2 floor 1-a Inzhenernyi Ln., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: ivan.yaroshenko@gmail.com

На сучасному етапі економічного розвитку актуалізувалися питання аналізу та оцінки структурних перетворень в економіці, що пояснюється тим, що «визначальною прикметою сучасного світу стали надзвичайно швидкі та глибокі перетворення всіх аспектів соціально-економічного життя, зумовлені як фундаментальними технологічними інноваціями, так і колосальними соціокультурними зрушеннями глобального масштабу» [1]. Це обґрунтовує необхідність дослідження стану структури національної економіки та структурних зрушень в ній, оскільки тільки ефективне управління процесом структурних змін у країні є запорукою виходу на траєкторію сталого, поступального економічного розвитку.

Дослідженню різних аспектів проблеми структурних зрушень в економіці присвячено дослідження багатьох вітчизняних і закордонних науковців, серед яких варто виділити ґрунтовні дослідження: В. Вихарева, М. Гасанова, В. Геєця, С. Гонти, А. Гранберга, В. Гусєва, І. Єлхіної, В. Захарченка, Л. Казинця, Е. Капкаєвої, Т. Коцко, О. Красильникова, Т. Романової, О. Сухарева, П. Усатого, Л. Шинкарук та ін.

В існуючих дослідженнях пропонуються погляди науковців на сутність структурних зрушень, підходи до їх оцінки, вплив на економічний розвиток країни або окремих регіонів та інші проблеми. Проте, як показав проведений аналіз, навіть у визначенні термінологічного апарату структурних перетворень в економіці існують досить суттєві розбіжності в поглядах учених, також досить багато відмінностей у застосовуваному інструментарію оцінки структурних зрушень та інтерпретації отриманих на його основі результатів. Недостатньо розробленими, на наш погляд, є питання з використання оцінок структурних зрушень в економіці при виробленні структурної політики держави та пріоритетів її розвитку. Отже, все це дозволяє говорити про актуальність подальших досліджень в межах даної проблематики.

Метою даної статті є визначення теоретичних засад структурних зрушень в економіці.

Як зазначається у [2], процеси структурних зрушень є своєрідним стрижнем, що пронизує всю суспільно-економічну систему знизу доверху, вони зачіпають як продуктивні сили, так і виробничі відносини та є концентрованим вираженням результатів взаємодії продуктивних сил і виробничих відносин, а також зміни останніх у результаті такої взаємодії.

Актуальність дослідження структурних зрушень в економіці визначається низкою чинників, а саме:

- ✦ необхідністю поглиблення теоретичної бази вивчення структурних процесів в економіці країни, виявлення закономірностей і взаємозв'язків між елементами структури;
- ✦ необхідністю вдосконалення методологічного інструментарію дослідження структурних змін в економіці, підходів до їх аналізу, оцінки та прогнозування;
- ✦ необхідністю розробки чітких концептуальних основ і механізмів розробки структурної політики, обґрунтування її пріоритетів;

- ✦ необхідністю ґрунтового аналізу структури економіки країни та структурних зрушень в ній з метою виявлення комплексу загроз економічній безпеці країни з урахуванням комплексу внутрішніх і зовнішніх чинників та формування заходів щодо їх запобігання, а також формування пріоритетів економічного розвитку країни з урахуванням сучасного розвитку технологій у світі та викликів глобалізації.

Як зазначається в [3], структурна політика країни є одним з основних напрямів впливу на структуру її економіки, збалансування її пропорцій та забезпечення прогресивного розвитку. Її ефективність може досягатися лише узгодженістю стратегічних пріоритетів базової моделі державної економічної політики та механізмів їх реалізації.

Проведення структурної політики передбачає вдосконалення виробничо-технологічної та інституційної структури економіки на основі освоєння досягнень науково-технічного прогресу, стимулювання інноваційної та інвестиційної активності на перспективних напрямках діяльності, що забезпечуватимуть стає економічне зростання та вирішення актуальних соціально-економічних проблем суспільства.

Структурна політика включає в себе цілу систему складових, зокрема [3]: промислову політику, галузеву, інноваційну політику, інвестиційну, відтворювальну, регіональну, інституційну, екологічну, конкурентну, соціальну та зовнішньоекономічну політику, що свідчить про її інтегруючий характер.

Проблематиці аналізу структури економіки, її диспропорцій та зрушень науковці приділяють увагу вже тривалий час. Розвиток наукових напрямів дослідження структури економіки представлений в *табл. 1*.

Структура економіки є багатоплановим поняттям. У філософській літературі «структура» (від лат. *structura* – будова, розташування, порядок) розглядається як «сукупність стійких зв'язків системи, що забезпечують збереження її властивостей при різних зовнішніх і внутрішніх змінах; основна характеристика системи, її інваріантний аспект» [8, с. 629]. Майже аналогічно це поняття тлумачиться в Сучасній енциклопедії [9] і Великому енциклопедичному словнику [10]: структура – сукупність стійких зв'язків і відносин об'єкта, що забезпечують його цілісність і тотожність самому собі, тобто збереження основних властивостей при різних зовнішніх і внутрішніх змінах. У Сучасному економічному словнику [11] поняття структура трактується як розподіл на частини за певними ознаками, встановлення взаємозв'язків між цими складовими частинами, склад, побудова економічного об'єкта.

Отже, в усіх тлумаченнях йдеться про цілісність, форму побудови об'єкта/системи та характер взаємодії її елементів. Таке розуміння сутності поняття «структура» є основою визначення поняття «структура економіки».

Водночас, як свідчить проведений аналіз наукових досліджень з даної проблематики, поняття «структура економіки» тлумачиться науковцями дещо по-різному та, як зазначається у роботі [12], дослідження цієї ка-

Розвиток наукових напрямів дослідження структури економіки

Період	Науковці	Погляди та підходи
XVIII – кін. XIX ст.	Ф. Кене, А. Сміт, Д. Рікардо, Л. Вальрас та ін.	<p>Розглядали роль окремих галузей в економічній системі та основні фактори, що визначають галузеву структуру виробництва.</p> <p>Ф. Кене виділяв сільське господарство як основну сферу в галузевій структурі економіки, визначав, що державна влада має забезпечувати економічний прогрес і сприяти процвітанню землеробства як головного джерела добробуту всієї нації.</p> <p>А. Сміт стверджував, що структуру економіки визначає міжнародний поділ праці, тому галузевий розвиток доцільно стимулювати відповідно до тих абсолютних переваг, якими володіє країна (або регіон), оскільки це може привести до збільшення обсягів виробництва та споживання товарів.</p> <p>Д. Рікардо визначав, що головними є відносні, а не абсолютні переваги, які визначають структурну політику країни, розглядаючи при цьому, як правило, статичний стан економіки (хоча робилися окремі спроби вивчення динамічних структурних процесів).</p> <p>Л. Вальрас зазначав, що теорія економічного виробництва суспільного багатства, тобто організації промисловості в межах системи поділу праці, є прикладною наукою і становить основу економічної політики економіки.</p> <p>У XIX ст. з'явилися дослідження факторів економічного простору – теорії І. Тюнена, В. Лаунхардта та А. Вебера. Вони мали значний вплив на формування теорій регіональної економіки</p>
кін. XIX ст. – поч. 30-х рр. XX ст.	Дж. Б. Кларк, В. Парето та ін.	<p>Праці Дж. Б. Кларка з економічної динаміки поклали початок розвитку теорії структурних змін. Дж. Б. Кларк зазначав, що економічна динаміка розкриває причини порушення рівноваги економіки, які зводяться до диспропорцій між галузями економіки, а структурні зміни пов'язані зі зміною граничної продуктивності капіталу.</p> <p>В. Парето розглядав прообраз суспільства в моделі рівноваги, всі частини якої жорстко взаємозалежні та механічно впливають один на одного. Зміни в будь-якій частині системи негайно передаються іншій її частині, і вся система починає рухатися, поки знову не відновиться «динамічна рівновага».</p> <p>Найбільш інтенсивне теорія структурних змін і структурних зрушень почала розвиватися із середини XX ст., що пов'язано з розвитком посткейнсіанського і неокласичного, а надалі й інституційного напрямів в економічній науці</p>
сер. 30-х – поч. 50-х рр. XX ст.	Р. Харрод, Е. Домар, Р. Солоу, У. Льюїс, Р. Стоу, Х. Удзава, Т. Хагерстранд, В. Крісталлер, А. Блекбері, Ж. Будвіль, Х. Ласу, В. Леонтьєв, П. Потье, Р. Стефенсон, Т. Хартшорт, М. Колосовський та ін.	<p>Розвивається кейнсіанська (Р. Харрод, Е. Домар) і неокласична (Р. Солоу) теорії економічного зростання. Новим в аналізі структури економіки стала розробка дво- і багатосекторних моделей економічного зростання (У. Льюїс, Р. Стоу, Х. Удзава), створення балансових моделей «витрати – випуск». Уперше для практичного аналізу макроекономічної рівноваги в продовження розвитку ідеї Л. Вальраса було побудовано баланс міжгалузевих зв'язків «витрати – випуск», творцем якого є В. Леонтьєв, який запропонував макроекономічну модель загальної ринкової рівноваги, побудовану на основі структурних взаємозалежностей усіх фаз відтворення – виробництва, розподілу, обміну та споживання.</p> <p>Важливим досягненням стала теорія дифузії інновацій Т. Хагерстранда, яка розкриває процес створення й поширення нововведень, що впливають на структуру економіки.</p> <p>Була також розроблена теорія полюсів зростання, заснована на теорії центральних місць В. Крісталлера. Вона спочатку була розроблена Ф. Перу, який в основі своїх ідей розглядав галузеву структуру економіки й виокремлював провідні галузі, що створюють конкурентоспроможні товари та послуги на основі найбільш ефективного використання факторів виробництва, у результаті чого відбувається концентрація таких виробництв і виникають олюси економічного зростання. Надалі ця теорія отримала розвиток у працях А. Блекбері, Ж. Будвіля, Х. Р. Ласу, В. В. Леонтьєва, П. Потье, Р. Стефенсона, Т. Хартшорта. Теорія полюсів зростання тісно перетинається з теорією виробничо-територіальних комплексів М. М. Колосовського</p>
50–60 рр. XX ст.	К. Ерроу, Е. Шішінські та ін.	Розробляються моделі економічного зростання, що враховують динамізуючий фактор науково-технічного прогресу
кін. 80-х – поч. 90-х рр. XX ст. – по цей час	Р. Лукас, П. Ромер, А. Янг та ін.	Виникає напрям «нового класицизму», основні ідеї якого присвячені моделюванню впливу інноваційної діяльності на зрушення в структурі з урахуванням накопичення людського капіталу

Джерело: складено за [4–7].

тегорії становить одну зі складних проблем у сучасній економічній теорії. Одна група економістів визначає економічну структуру як множину елементів народного господарства, що розглядається разом зі зв'язками і співвідношеннями між ними, включаючи і формування різних сполучень з їх узагальненими зв'язками і відносинами. Інша розглядає структуру з позицій будови виробництва в технічній, вартісній та органічній формах.

У табл. 2 наведено визначення поняття «структура економіки» в роботах науковців.

Отже, як видно з наведених визначень, більшість науковців концентрують увагу на тому, що структура національної економіки являє собою певну будову системи національного господарства, що

складається із сукупності її елементів, взаємозв'язків та співвідношень між ними.

Внаслідок своєї складності та особливостей побудови й функціонування така структура є неоднорідною.

Теміргалієв Р. [25] вважає, що діалектичний підхід до структури економіки, що впливає з її розуміння в тому числі і як системи, передбачає розвиток національної економіки в результаті єдності й боротьби двох сторін одного протиріччя – стійкості та динамізму. При цьому стійкість знаходить своє відображення в інерції системи та її прагнення до самозахисту, що проявляється, наприклад, у фізичній прив'язці факторів виробництва до конкретних галузей або територій. А динамізм структури національної економіки проявляється в результаті розвитку продуктивних сил у вигляді поступо-

Таблиця 2

Визначення поняття «структура економіки»

Науковці / джерела	Визначення поняття
А. Азріліян [13]	Структуру економіки розуміє як співвідношення між елементами економічної системи, які виділяються залежно від розглянутого напрямку аналізу. Найбільш поширеними видами структури економіки визначає структуру факторів відтворення, галузеву, вартісну структуру, структуру економіки в розрізі великих її секторів, структуру внутрішніх і зовнішніх зв'язків, регіональну структуру економіки, структуру виробництва і споживання, структуру інвестицій та ін.
В. Гусєв, О. Соколова [14]	Структуру національної економіки тлумачать як сукупність галузей, сфер господарської діяльності, взаємопов'язаних суспільним поділом праці, що охоплює виробництво благ, обмін ними, розподіл і споживання їх, а також різні організаційні форми і інститути, в яких відбуваються господарські процеси, економічна діяльність людей за певним способом організації господарського життя суспільства з метою вирішення його ключових проблем
О. Добровольська [15, с. 85]	Структуру економіки (галузеву) характеризує як співвідношення у відповідних пропорціях різних галузей і секторів господарства. Основними підрозділами галузевої структури визначає виробничу та невиробничу сфери
М. Земсков [2]	Структуру економіки тлумачить як сукупність господарських елементів системи відтворення сукупного суспільного продукту
А. Кошелев [16, с. 35]	Структуру національної економіки визначає як сукупність історично сформованих стійких, здатних до відтворення функціональних взаємозв'язків між різними одиницями національної економіки
О. Красильников [17, с. 27]	Зазначає, що галузева структура характеризує співвідношення внесків окремих галузей у створення суспільного продукту, а технологічна – співвідношення функціонуючих технологічних укладів
А. Никифоров [18, с. 120]	Структуру економіки тлумачить як співвідношення, які відбивають взаємозв'язки та взаємозалежності між окремими частинами економіки в процесі її розвитку. Такі співвідношення розрізняє за характером елементів та за змістом економічних явищ, згідно з якими вони поділяються на відтворювальні, соціальні, галузеві, регіональні та зовнішньоекономічні
А. Приходько [19]	Структуру національної економіки розуміє як відношення між наявними у країні виробничими ресурсами та обсягами їх розподілу між економічними суб'єктами
Т. Романова [20]	Структура економіки – це комплекс взаємопов'язаних елементів системи господарства, функціонування яких забезпечується сукупністю суспільних відносин у сфері виробництва, обміну та розподілу продукції
О. Сухарев [21, с. 4]	Структуру економіки визначає як будову економічної системи, яка утворюється взаємозв'язками між її елементами
Ю. Трифонов, Н. Веселова [22, с. 37]	Структуру економіки (промисловості) розглядають як взаємне розташування структурних одиниць, взаємозв'язки між якими визначають специфіку досліджуваної сукупності
П. Усатий, О. Белокрилова [23, с. 16]	Пропонують аналізувати як з боку виробництва, так і з боку розподілу, обміну та споживання створеного продукту; як з боку підприємств, галузей, регіонів та інших господарських елементів, так і з боку окремих структуроутворюючих факторів і процесів
О. Шекшуєв, Є. Данильченко [24]	Структуру економіки визначають як співвідношення різних елементів економічної системи, що відображають народногосподарські пропорції та стан суспільного поділу праці

вого знищення старих виробництв та створення нових галузей та сфер економічної діяльності. Таким чином, взаємодія стійкості та динамізму є основою процесу розвитку економічної структури.

Неоднорідність структури економіки характеризується наявністю певних пропорцій між її елементами та може проявлятися як у вигляді дисбалансованої структури, наповненої протиріччями у взаємодії її елементів, так і у вигляді ефективної структури, яка має ознаки їх оптимального співвідношення. Динаміка змін таких пропорцій проявляється у вигляді якісних перетворень в економічній системі та характеризується наявністю комплексу структурних зрушень [26].

Вивчення структури економіки здійснюється у горизонтальному і вертикальному аспектах, тобто у відповідності до підрозділів народного господарства, у розрізі галузей і підгалузей, окремих підприємств або в аспекті окремих фаз і рівнів виробничої діяльності [12].

Найбільше уваги сьогодні приділяється науковцями та практиками аналізу структури промислового виробництва.

У роботах вітчизняних науковців [27–29] при аналізі структури економіки пропонується виділяти у промисловому комплексі країни певні його часткові

структури (табл. 3). Як зазначається у [28, с. 39], часткові структури доцільно виділяти за специфічним складом видів економічної діяльності (ВЕД) або їх поєднань (структурних сегментів промислового комплексу). При цьому кожна така структура відображатиме певні співвідношення між ними.

Звісно, що всі наведені в табл. 3 часткові структури тісно взаємопов'язані між собою, але головна роль відводиться структурі економіки (промислового комплексу) за ВЕД, що відображує галузеву структуру.

Як зазначається в [27], аналіз структури економіки за ВЕД є базовим і має проводитись насамперед при дослідженні структурних зрушень в економіці внаслідок таких причин:

1. Галузева структура характеризує внесок окремих виробництв, галузей та міжгалузевих комплексів у відтворення ВВП, а традиційний розподіл національного господарства на сектори виражає собою характер суспільного поділу праці та пропорції продуктивних сил.

2. За ВЕД у вітчизняній та зарубіжній статистиці на основі класифікаторів КВЕД та ISIC формуються масиви даних із основними макроекономічними показниками, такими як: ВВП, валова додана вартість, випуск та ін.

3. Міжнародні організації, такі як ОЕСР та ООН, формують з видів економічної діяльності певні групи,

Таблиця 3

Класифікація часткових структур національного промислового комплексу

Структура	Співвідношення, що відображує
За видами економічної діяльності	Між ВЕД за їх масштабами, що визначає профільні для промислового комплексу види
Функціональна	Між ВЕД за їх специфічними функціями в системі суспільного розподілу праці (спеціалізації, допоміжними й обслуговуючими) та їх спектром (диверсифікацією)
Секторальна	Між первинним і вторинним секторами НПК, до складу першого з яких входять ВЕД, що безпосередньо використовують природні ресурси (гірничодобувна промисловість та ін.), а до складу другого – ВЕД, що використовують сировину (переробна промисловість)
За орієнтованістю на фактори виробництва	Між сегментами сировинно-, фондо- та трудоемних ВЕД
Відтворювальна	Між: а) основними промисловими групами товарів; б) проміжним споживанням і доданою вартістю; в) зносом та відновленням основних засобів
За ефективністю ВЕД	Між сегментами рентабельних і збиткових підприємств НПК
Інституційна	Між сегментами НПК, що відрізняються за: а) формою власності; б) розмірами підприємств (великі, середні, малі); в) організаційними формами; г) приналежністю до бізнес-груп
За мілітаризаційною орієнтованістю виробництва	Між військово-промисловим і цивільно-промисловим комплексами (секторами)
За соціальною орієнтованістю виробництва	Між: а) виробництвом засобів виробництва (групою «А») і виробництвом предметів споживання (групою «Б»); б) важкою і легкою промисловістю; в) обсягами реалізованої продукції за основними промисловими групами – споживчих товарів, у т. ч. тривалого використання, та рештою товарів (енергія, товари проміжного споживання, інвестиційні товари)
Технологічна	Між: а) сегментами, що належать до ВЕД, які визначають науково-технічний прогрес (НТП); б) ВЕД, що мають різний технологічний рівень (належать до різних технологічних укладів); в) інноваційним та неінноваційним сегментами (секторами) НПК
Зовнішньоторговельна	Між сегментами НПК, орієнтованими на: а) експорт інноваційної та неінноваційної продукції; б) експорт сировини і напівфабрикатів чи готових виробів; в) реалізацію товарів і послуг на зовнішньому і внутрішньому ринках
Територіальна	Між регіональними сегментами НПК (регіональними промисловими комплексами)

Джерело: складено за [28, с. 39–40].

що дозволяє виокремлювати сектори економіки залежно від напрямів дослідження. Так, згідно з підходом ООН, кожний ВЕД належить до одного з 5 базових секторів: фінансові корпорації, нефінансові корпорації, сектор загального державного управління, домашні господарства та некомерційні організації, що їх обслуговують [30]. За класифікацією ОЕСР формуються 7 секторів економіки за рівнем технологічності [31] (високотехнологічні виробництва, середньовисоко-технологічні виробництва, середньонизькотехнологічні виробництва, низькотехнологічні виробництва, високо-, середньо-, високотехнологічні виробництва, ІКТ-виробництва, енергетична діяльність). Застосування класифікації ОЕСР допомагає чітко визначити технологічну структуру економіки.

Водночас, залежно від цілей аналізу, важливими є й інші види визначених структур. Так, як зазначається в [28, с. 40], з позицій завершеності й успішності ринкових перетворень важливе значення має інституційна

структура, а з позицій постіндустріального розвитку – технологічна.

Як свідчить огляд наукових досліджень з проблематики аналізу структури економіки, при його проведенні застосовується певний набір взаємопов'язаних категорій, а саме: структурні трансформації, структурні зрушення, структурні зміни, структурна перебудова, структурні перетворення.

Розглянемо їх сутність та змістовне наповнення.

У табл. 4 наведено визначення поняття «структурна трансформація в економіці» в роботах науковців.

Отже, розглядаючи сутність категорії «структурна трансформація» та визначення її в роботах науковців, необхідно відзначити, що більшість з них розглядають трансформацію як певний процес реалізації змін.

У табл. 5 наведено тлумачення поняття «структурні зміни в економіці» в роботах науковців.

Таблиця 4

Визначення поняття «структурна трансформація в економіці»

Науковці / джерела	Визначення поняття
А. Бойко [32, с. 24]	Вважає, що поняття «трансформація» відображає певний момент у розвитку суцього, що характеризується переходом від накопичення певних ознак нового до руйнування старих засад, становленням якісно нового стану предмета. Трансформація як момент розвитку предмета відображає перехідний стан від того, чого вже немає, до того, чого ще немає, але що має чи може бути
Д. Васечко [33, с. 11]	Під «трансформацією» розуміє процес якісної зміни структури економіки, яка відбувається відповідно до змін в рівні та характері потреб людей і суспільства, що характеризується вдосконаленням продуктивних сил, відповідаючи економічній динаміці та технологічному базису сучасного рівня розвитку економічної системи
В. Вихарев [34, с. 133]	Зазначає, що «трансформація соціально-економічної системи» – це дискретний процес якісної зміни системи. При цьому трансформація є тільки результатом системних змін, сам момент перетворення, а не процес переродження системи
Є. Кирилук [35, с. 18]	Визначає «трансформацію» як суб'єктивним, так і об'єктивним процесом розвитку (еволюції) економічних систем, що передбачає глибинні якісні перетворення системи
Н. Кухарська [36, с. 115]	Вважає, що «трансформація» – це постійна форма життєдіяльності, руху, в ході якої співіснують старе і нове, народжуються і в певних умовах виживають і розвиваються інноваційні напрямки, наприклад такі, як матеріально-технічна та соціальна база НТР, реформи, соціальні наслідки, а іноді й негативні для суспільства новоутворення і деформації
Л. Шинкарук [37, с. 13]	Визначає «структурну трансформацію» як якусь зміну взагалі, без урахування характеру підсумків і наслідків цього процесу

Таблиця 5

Визначення поняття «структурні зміни в економіці»

Науковці / джерела	Визначення поняття
С. Гонта [38, с. 86]	Визначає поняття «структурні зміни» як будь-які зміни співвідношень між основними компонентами системи національної економіки, яким притаманна кількісна наповненість. Вважає, що структурні зміни можуть бути будь-якої природи та характеру, що не завжди пов'язано з їх однозначним позитивним впливом на економічну систему
О. Сухарев [39]	Під «структурними змінами» розуміє такі зміни у співвідношеннях між елементами системи, які тягнуть за собою чималі трансформації якості їх взаємодії та змінюють характер їх взаємозв'язків. Зазначає, що структурні зміни часто трактуються в широкому аспекті як зміни пропорцій, співвідношень між елементами взагалі, що відповідає загальноприйнятим канонам у кібернетиці та синергетиці
Ю. Чайка [40, с. 38]	Вважає, що «структурні зміни» – це об'єктивні та немінучі процеси, що відбуваються постійно в окремих регіонах, країнах, у світовому господарстві взагалі, незалежно від рівня розвитку виробництва або відносин

Таким чином, виходячи з наведених тлумачень, під «структурними змінами» доцільно розуміти зміни у співвідношеннях між елементами структури економіки, що можуть бути як причиною, так і результатом структурних трансформацій.

Найбільша активність вітчизняних і зарубіжних учених на сьогодні в межах проблематики аналізу структури економіки відмічена в дослідженнях «структурних зрушень в економіці».

У табл. 6 наведено тлумачення поняття «структурні зрушення» в роботах науковців.

Аналіз поглядів науковців на сутність даного поняття дозволяє визначити, що під «структурними зрушеннями в економіці» доцільно розуміти якісний результат структурних змін в економіці, що приводить до трансформації існуючих взаємозв'язків між елементами її структури.

Таблиця 6

Визначення поняття «структурні зрушення в економіці»

Науковці /джерела	Визначення поняття
1	2
Великий економічний словник [13]	«Структурні зрушення в економіці» тлумачиться як зміни в структурі економічної системи під впливом різних економічних і позаекономічних чинників
Економіко-математичний словник [41]	«Структурні зрушення в економіці» тлумачиться як зміни в структурі економічної системи під впливом різних економічних і позаекономічних чинників, процесів управління економічною системою
Д. Васечко [33, с. 11]	Вважає, що «структурні зрушення в економіці» – це якісна та кількісна зміна пропорцій між секторами в певний проміжок часу, що відбувся під впливом виробничо-технологічних, соціально-економічних та інституційних чинників внутрішнього зовнішнього характеру
В. Геєць, Л. Шинкарук [42, с. 49]	Зазначають, що «структурні зрушення в економіці» можна розглядати в широкому й вузькому розумінні. У вузькому розумінні – це зміни у продуктово-галузевій структурі економіки. У широкому розумінні до цих змін слід додати й зміни у складі виробництва та споживання ресурсів: інвестицій і основного капіталу (галузева, технологічна, вікові та інші структури), трудових ресурсів, матеріальних та енергетичних ресурсів... Найбільш значущі якісні зміни у структурі економіки класифікують як економічні зрушення
С. Гонта [38, с. 86]	Визначає «структурні зрушення в економіці» як якісний процес, якому притаманні позитивні риси подальшого функціонування системи, що досліджується. Вважає, що «структурні зрушення» – це якісний результат структурних змін
М. Земсков [2]	Вважає, що «структурні зрушення» є складною системою зміни взаємопов'язаних пропорцій, що протікають під впливом наявного технічного базису, соціальних механізмів виробництва, розподілу й обміну відповідно до суспільних потреб, наявними ресурсами та досягнутим рівнем продуктивності праці
М. Каримова [43, с. 19]	Визначає «структурні зрушення в економіці» як результат структурних змін
О. Коломицева [44, с. 3]	Зазначає, що «структурні галузеві зрушення» – це зміна ролі окремих традиційних галузей економіки, яка сполучена з виникненням нових і вростанням у ринкове середовище таких інститутів, як приватна та акціонерна форми власності, мале підприємництво, іноземний та спільний бізнес, корпоративні структури. Будь-яка зміна позиції галузі відповідно може сприйматися як зміна відносної ролі й значущості цього інституту, тим самим характеризуючи спрямованість трансформації всієї інституційної структури суспільства. Доводить, що це приводить до формування нового розуміння структурних зрушень в економіці країни та її регіонів, а саме, сприйняття їх як структурно-інституційних
О. Красильников [17]	Ідентифікує «структурні зрушення в економіці» як якісні зміни
Л. Лопатников [45]	Вважає, що «структурні зрушення в економіці» є змінами в структурі економічної системи під впливом різноманітних економічних та зовнішньоекономічних факторів, процесів управління економічною системою
Т. Романова [26, с. 20]	Визначає «структурні зрушення в економіці» як зміну стану взаємозалежних елементів економічної системи на різних рівнях її функціонування, що супроводжується якісними змінами їхнього взаємозв'язку і характеризується коливаннями пропорцій їхніх співвідношень, виражених у кількісних характеристиках, що може бути зумовлено ендо- та екзогенними чинниками
О. Сухарев [39, с. 4]	Зазначає, що «структурні зрушення в економіці» можна розглядати як якісні зміни в економічній системі, що полягають в заміні існуючих раніше взаємозв'язків між її складовими частинами новими. Вважає, що структурні зрушення обумовлені нерівномірністю розвитку різних елементів економічної системи і свідчать про зміну в потребах суб'єктів господарського життя і в розміщенні економічних ресурсів

1	2
П. Усатий [46]	Під «структурними зрушеннями в економіці» розуміє істотні зміни взаємозв'язків між її елементами, законів даних взаємозв'язків, що ведуть до виникнення нової якості економічної системи в цілому. Зазначає, що зрушення в структурі економіки проявляються у формі змін кількісних характеристик господарської системи, часток, пропорцій, розташування елементів структури, а змістом структурних зрушень в економіці є зміни в структурі економічних інтересів і потреб суб'єктів економіки
О. Черненко [27]	Тлумачить «структурні зрушення в економіці» як ряд структурних змін, що відбулися на певному часовому проміжку та привели у кінцевому підсумку до певних якісних (прогресивних або регресивних) наслідків для економіки в цілому
В. Шмідт [47, с. 51]	Під «структурними зрушеннями в економіці» розуміє суттєву зміну пропорцій між окремими елементами економічної системи, внутрішньої будови системи, взаємозв'язків між її елементами, що приводить до зміни основних системних якостей

При позитивних структурних зрушеннях через здійснення відповідних структурних трансформацій у системі економіки відбуватиметься структурний розвиток, тобто якісний перехід такої системи на новий, більш високий рівень її функціонування.

З поняттями «структурні зрушення» та «структурні трансформації» тісно пов'язано поняття «структурна криза». Як вказується в роботі [38, с. 87], зміст трансформації полягає в переході від одного стану системи до іншого через період структурної кризи, що характеризується посиленням нерівноважності, нестійкості, невизначеності та іншими процесами. Також, у роботі [48, с. 6], М. Гасанов підкреслює, що еволюція структури економіки полягає в тому, що зміна останньої відбувається в результаті структурних зрушень, яким передують структурна криза, яка є результатом протиріч, що виникають між елементами структури економіки.

М. Земсков виділяє такі функції структурних криз в економіці [2]:

- ✦ прискорення витіснення застарілих структурних елементів продуктивних сил і економічних відносин, що виражається в недовантаженні виробничих потужностей, оснащених морально застарілою технікою, що випускають продукцію, яка не користується попитом;
- ✦ розчищення шляху для прогресивних структурних зрушень: технологічного оновлення виробництва, освоєння базисних інновацій та залучення у виробництво працівників вищої кваліфікації, становлення нових форм економічних відносин;
- ✦ модифікація та консолідація тієї частини структурних елементів продуктивних сил і економічних відносин, що зберігатиметься і розвиватиметься поряд з прогресивними зрушеннями в економічній структурі та складе основу традиційних структурних зрушень.

Як зазначає Теміргалієв Р. [25], структурна криза представляє собою сукупність галузевих криз, однією з основних причин яких, за думкою відомого дослідника в даній області Н. Кондратьєва, є виникнення нових виробництв, ефективність яких на порядок перевищує ефективність існуючих галузей. Оскільки нові галузі за-

сновані на передових технологіях, це сприяє появі конкурентних переваг, отже, завдяки цьому відбувається перелив капіталу з традиційних галузей у нові.

Також науковець зазначає, що структурна криза супроводжується тривалою стагнацією в основних галузях промисловості, розбалансуванням у фінансовій та зовнішньоекономічній сферах. Для оцінки масштабів кризи досить поширеною серед сучасних економістів є оцінка збалансованості міжгалузевих зв'язків на основі аналізу міжгалузевого балансу. Дана методика дозволяє лише визначити наявність незбалансованості в галузевій структурі, що недвозначно свідчить про структурну кризу, однак не характеризує його розмірність.

Викликані структурною кризою трансформації економічної структури відображаються у структурних зрушеннях, або, іншими словами, в динаміці показників вагових галузей у виробництві ВВП [25].

Отже, дослідимо погляди науковців на визначення поняття «структурна криза в економіці» (табл. 7).

Таким чином, на основі аналізу поглядів науковців на сутність поняття «структурна криза в економіці», можна зробити висновок, що остання є результатом протиріч між елементами структури економіки, проявляється у виникненні та посиленні диспропорцій в ній та приводить до відповідних структурних трансформацій, які, своєю чергою, викликають структурні зрушення.

Отже, структурні трансформації та структурні зрушення, що слідує за ними, є кінцевим результатом певних структурних змін в економіці та відбуваються через періоди структурних криз різного масштабу.

Проте необхідно зазначити, що не завжди структурні зрушення мають мати місце через періоди структурних криз, а може відбуватися поступова еволюція структури економіки.

Отже, в загальному вигляді будь-яка якісна зміна взаємозв'язків між елементами соціально-економічної системи, що обумовлена нерівномірною динамікою їх кількісних характеристик, є структурним зрушенням.

Як зазначається в [51, с. 72], потенціал структурного зрушення в економіці вимірюється кількістю грошових коштів, майна та інших матеріальних благ, вартістю об'єктів в інтелектуальній власності та ін. Розви-

Визначення поняття «структурна криза в економіці»

Науковці / джерела	Визначення поняття
Словник термінів [49]	«Структурна криза в економіці» тлумачиться як конфлікт між старою структурою економічної системи і запитами нової технології
А. Бельчук [50, с. 212–213]	«Структурну кризу в економіці» розуміє як тривалу кризу якої-небудь важливої галузі або групи гомогенних галузей, що охоплюють певну сферу економіки. Вважає, що вона є породженням фундаментальної диспропорціональності між виробництвом і споживанням, попитом і пропозицією і тривалим порушенням функціонування сформованих зв'язків між постачальниками продукції та її споживачами, нерідко супроводжується помітними змінами цінової пропорції, охоплює внутрішню економіку і, як правило, світогосподарські відносини
Д. Васечко [33, с. 11]	Визначає «структурну кризу в економіці» як результат протиріч між елементами структури економіки
С. Гонта [38, с. 89]	Вважає, що «структурна криза в економіці» – це порушення гармонійної взаємодії між окремими компонентами єдиної системи внаслідок впливу негативних чинників різної природи на її функціонування, розвиток окремих її елементів, що призводить до виникнення значного рівня ентропії в такій системі та формує передумови для її занепаду
М. Коновалова [7, с. 68]	Вважає, що через «структурну кризу», яка характеризується посиленням нерівноважності, нестійкості, невизначеності, спадом виробництва та загостренням соціально-економічних протиріч, відбуваються трансформації структури економіки
О. Сухарев [39]	Зазначає, що, відповідно до гіпотези про життєвий цикл будь-якої системи, «структурна криза» виникає, коли стара структура не може задовольнити нові потреби і забезпечити функціонування нових технологій. Вплив старої структури на нову проявляється в уповільненні темпів зростання, виникненні різних диспропорцій, зниження ефективності. Подолання структурної кризи відбувається тоді, коли стара структура починає поступатися місцем новій структурі економіки, новим формам організації та методам регулювання

ваючись, структурне зрушення витрачає свій первісний потенціал, переходячи в результат виробництва. Як наслідок, відбувається накопичення потенціалу нових зрушень у структурі економіки. Причому активне зрушення шляхом інтенсивного розвитку підсилює потенціал антизрушення, що протистоїть йому, і таким чином відбувається перетікання від одного зрушення до іншого, чим і закладається основа структурної рівноваги економіки.

На рис. 1 наведено динаміку змін при структурних зрушеннях.

Як вказується в [51, с. 73], у цей час немає єдиної точки зору на корінні відмінності структурних зрушень від інших динамічних процесів (циклів, коливань і т. ін.), що притаманні економічному розвитку. Згідно з класичною економічною теорією, основою змін в економіці є циклічність її розвитку. Варто погодитись із О. Красильниковим [17], що не зрушення є відображенням циклу,

а, навпаки, економічний цикл складається із серії структурних зрушень різної спрямованості. Але можливі й ситуації, коли глобальне зрушення складається із серії локальних зрушень.

Структурні зміни відбуваються постійно на різних рівнях економічної системи. Можна виділити досить багато їх причин, які загалом поділяються на зовнішні та внутрішні по відношенню до систем, які досліджуються.

Автори роботи [51, с. 73] додержуються думки, що основна причина таких зрушень пов'язана з розвитком системи суспільних потреб, що обумовлені життєвим циклом товарів. Отже, ключову роль у структурних зрушеннях відіграє науково-технічний прогрес та відповідні зміни в техніці та технологіях, що приводять до змін у структурі суспільного виробництва та економіки загалом. Автор роботи [27] відзначає, що

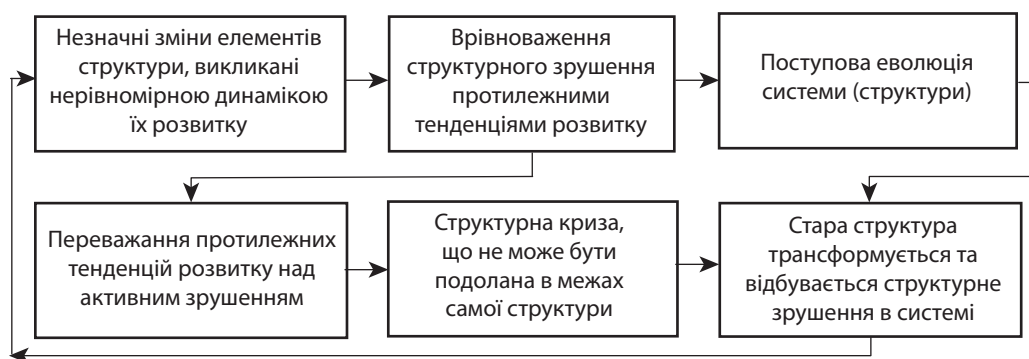

Рис. 1. Динаміка змін при структурних зрушеннях

Джерело: удосконалено на основі [51, с. 72].

зміни в галузевій структурі та зрушення в економіці пов'язані з тим, що робоча сила та капітал рухаються у ті сфери, які представляють найбільший інтерес з точки зору отримання прибутку. Зрушення формуються в тому випадку, якщо ряд змін привів до прогресивних або регресивних наслідків для економіки.

Вплив науково-технічного прогресу на зрушення в економіці відбувається шляхом перерозподілу виробничих ресурсів та витрат праці між галузями та сферами діяльності. Такі зрушення є причиною неоднорідності структури економіки, а кількісне зростання та якісні зміни відображують структурний аспект її розвитку.

У цьому сенсі важливим постає питання «якості структурних зрушень».

О. Черненко [27] звертає увагу, що питання якості структурних зрушень трактується вченими також по-різному. Так, А. Лопатников [45] відзначає, що прогресивними структурними зрушеннями в економіці є ті, що приводять до підвищення довгострокової ефективності економічної системи. Таким самим чином трактуються прогресивні структурні зрушення в економіко-математичному словнику [41]. О. Красильников вважає, що якість структурних зрушень в економіці – це показник, який відображає напрям соціально-економічного прогресу [17]. О. Черненко [27] – що прогресивність структурних зрушень необхідно оцінювати відповідно до руху в напрямку цілей державної політики, яка, як правило, передбачає підвищення темпів економічного зростання та соціально-економічний розвиток.

На наш погляд, прогресивними структурними зрушеннями мають вважатися такі, що створюють засади та

забезпечують сталий розвиток економічної системи відповідно до сучасних тенденцій соціально-економічного розвитку та напрямків науково-технічного прогресу. Задля стимулювання таких зрушень мають бути сформовані відповідні цілі державної політики та задіяні ефективні механізми їх досягнення.

Проблема забезпечення прогресивних структурних зрушень у цей час є вкрай актуальною для багатьох країн світу та, звісно, для України, що пов'язано з розгортанням у світі процесів кардинальних технологічних змін, які отримали назву четвертої промислової революції. Як зазначається в [1], питання технологічних змін усе більше висувуються на авансцену глобальних економічних дискусій, у т. ч. на провідних глобальних економічних форумах – Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), дискусійних платформ «Групи 20» (G20), Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), що надзвичайно загострює питання про структурну неадекватність економіки України.

В умовах, коли принципово нові технології виробництва та бізнесу будуть упродовж найближчих двох-трьох десятиліть кардинально змінювати економічний ландшафт світу, критичну роль починає відігравати й фактор часу [1]. Пасивна роль держави за таких умов може призвести до фатальних наслідків, коли країна втратить можливість «вбудуватися» в новітні глобальні ринки та стати повноцінним актором ринку.

Загалом в економічній теорії виділяються цілий ряд типів структурних зрушень за різними класифікаційними ознаками (табл. 8).

Таблиця 8

Класифікація структурних зрушень в економіці

Класифікаційна ознака	Типи структурних зрушень
1	2
За територіальною (географічною) ознакою	– зрушення в світовій економіці; – в економіці країни; – регіону; – інших територіальних і адміністративних утворень
По відношенню до певної економічної системи	– екзогенні; – ендогенні
За глибиною та масштабністю змін	– еволюційні; – революційні. Еволюційний хід змін часом переривається бурхливими процесами її кардинального (революційного) оновлення
За характером впливу на суміжні галузі та економіку в цілому	– прогресивні (структурне зрушення з позитивним зовнішнім ефектом); – регресивні (структурне зрушення з негативним зовнішнім ефектом)
За напрямком структурних зрушень	– позитивні (зрушення в позитивному напрямку); – негативні (зрушення в негативному напрямку)
Відповідно до стадії відтворювального процесу	– зрушення на стадії виробництва; – на стадії розподілу; – обміну; – споживання
За часом протікання структурних зрушень	– миттєві; – короткострокові; – довгострокові

1	2
За характером виникнення	– ініційовані та керовані (з боку зацікавлених економічних суб'єктів); – природні та спонтанні (викликані об'єктивними причинами)
За характером протікання	– безперервні; – переривчасті (періодичні)
За зворотністю	– зворотні; – незворотні. Зворотність структурних змін пояснюється тим, що вони є відображенням циклічних, коливальних процесів в економіці

Джерело: складено за [21, с. 4; 39; 52].

Структурні зрушення потребують розробки комплексного підходу до їх оцінювання.

Динамічна природа структурних зрушень насамперед виражається в їх кількісних характеристиках. Оцінювання динаміки протікання структурних зрушень можливе за умови визначення частки та питомої ваги структурного елемента протягом установленого періоду [26].

Як зазначає Красильников О., структурні зрушення можна розглядати як у вартісному, так і в натуральному вигляді – залежно від пріоритетів аналізу, але остаточний його вимір має мати вигляд відносного показника. Така особливість зумовлена тим, що зміна характеристик структури розглядається з позиції зміни частки або відсотка одного її елемента стосовно іншого, наприклад зміна частки сільськогосподарського сектора стосовно інших економічних секторів. Структурні зрушення в натуральному вигляді відображають технологічну структуру економіки, а у вартісному – є проекцією соціально-економічних відносин [17].

ВИСНОВКИ

Таким чином, на підставі проведеного дослідження:

1. Визначено, що структурна політика є одним із основних напрямів впливу держави на структуру економіки, збалансування її пропорцій та забезпечення прогресивного розвитку.

2. Доведено, що структура національної економіки являє собою певну будову системи національного господарства, що складається із сукупності її елементів, взаємозв'язків та співвідношень між ними.

3. Визначено, що аналіз структури економіки здійснюється в горизонтальному та вертикальному аспектах (у відповідності до підрозділів народного господарства, у розрізі галузей і підгалузей, окремих підприємств, фаз і рівнів виробничої діяльності), проте найбільшу увагу сьогодні науковці та практики приділяють аналізу структури промислового виробництва.

4. Обґрунтовано, що базою досліджень структурних зрушень в економіці доцільно вважати аналіз структури економіки за видами економічної діяльності, однак, залежно від цілей аналізу, важливими можуть бути й інші його види.

5. Визначено, що під «структурними трансформаціями» більшість науковців розглядають певний процес реалізації змін.

6. Запропоновано під «структурними змінами» розуміти зміни у співвідношеннях між елементами структури економіки, що можуть бути як причиною, так і результатом структурних трансформацій.

7. Запропоновано під «структурними зрушеннями» в економіці розуміти якісний результат структурних змін в економіці, що приводить до трансформації існуючих взаємозв'язків між елементами її структури. При позитивних структурних зрушеннях через здійснення відповідних структурних трансформацій у системі економіки відбуватиметься структурний розвиток, тобто якісний перехід такої системи на новий, більш високий рівень її функціонування.

8. Доведено, що «структурна криза» в економіці є результатом протиріч між елементами структури економіки, проявляється у виникненні та посиленні диспропорцій в ній та приводить до відповідних структурних трансформацій, які, своєю чергою, викликають структурні зрушення. Отже, структурні трансформації та структурні зрушення, що слідують за ними, є кінцевим результатом певних структурних змін в економіці та відбуваються або через періоди структурних криз різного масштабу, або шляхом поступової еволюції структури економіки.

9. Обґрунтовано, що прогресивними структурними зрушеннями мають вважатися такі, що створюють засади та забезпечують сталий розвиток економічної системи відповідно до сучасних тенденцій соціально-економічного розвитку та напрямів науково-технічного прогресу. Задля стимулювання таких зрушень мають бути сформовані відповідні цілі державної політики та задіяні ефективні механізми їх досягнення.

Таким чином, враховуючи те, що проблема забезпечення прогресивних структурних зрушень у цей час є вкрай актуальною для багатьох країн світу та України, структурні зрушення в економіці країни загалом і промислового комплексі зокрема потребують оцінки та глибокого аналізу. Напрямок подальших досліджень вбачаємо розробку комплексного підходу до оцінювання структурних зрушень, що дозволить визначити шляхи подолання негативних наслідків структурних деформацій у національному промисловому комплексі з урахуванням сучасних тенденцій інноваційно-технологічного розвитку провідних країн світу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Структурні трансформації у світовій економіці: виклики для України: аналітична доповідь/В. Сіденко (керівник проєкту) та ін. Київ: Заповіт, 2017. 182 с.
2. **Земсков М. О.** Развитие теории структурных сдвигов в экономических системах: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.01. Кострома, 2003. 140 с. URL: <http://economy-lib.com/razvitie-teorii-strukturnyh-sdvigov-v-ekonomicheskikh-sistemah#ixzz56A6B KfK7>
3. **Коцко Т. А.** Сутність та роль структурної політики в забезпечення економічної політики держави. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2017. Вип. 2-1 (08). С. 46–52.
4. **Прокопюк А.** Галузеві структурні зрушення як чинник економічного зростання регіону. *Регіональна економіка*. 2016. № 3. С. 55–62.
5. **Кенз Ф.** Избранные экономические произведения. М.: Изд-во социально-экономической литературы, 1960. 552 с.
6. **Наконечна К. В.** Еволюція теоретичних поглядів на регіональні галузеві зміни й зрушення. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес»*. 2015. Вип. 211 (1). С. 136–140.
7. **Гранберг А. Г.** Основы региональной экономики. М.: Государственный университет «Высшая школа экономики», 2000. 495 с.
8. Новая философская энциклопедия/научно-ред. совет: В. С. Степин, А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин. М.: Мысль, 2010. 744 с.
9. Структура. // Современная энциклопедия. URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc1p/45746>
10. Структура // Большой Энциклопедический словарь. URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc3p/283314>
11. Современный экономический словарь/сост. Райсберг Б. А. и др. М.: ИНФРА-М, 1999. 479 с.
12. **Николаева Л. А.** Структурный кризис и принципы трансформирования структуры экономики России: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.01. Владивосток, 1996. 140 с.
13. Большой экономический словарь/под ред. А. Н. Азриляна. М.: Институт новой экономики, 2007. 1152 с.
14. **Гусев В. О., Соколова О. М.** Управління структурними зрушеннями та інноваційно-інвестиційними процесами в економіці України: навч. посіб./за заг ред. В. Г. Бодрова. Київ: Вид-во НАДУ, 2011. 284 с.
15. **Добровольская О. П.** Региональная экономика: учеб. пособ. Симферополь: Эльнью, 2007. 262 с.
16. **Кошелев А. Н.** Национальная экономика. М.: Эксмо, 2008. 160 с.
17. **Красильников О. Ю.** Структурные сдвиги в экономике: монография. Саратов: Изд-во СГУ, 2001. 164 с.
18. Державне регулювання економіки: підручник/С. М. Чистов, А. Є. Никифоров, Т. Ф. Куценко та ін. Київ: КНЕУ, 2000. 316 с.
19. **Приходько А. В.** Структуризация национальной экономики. Структурные сдвиги/Институт экономики и права Ивана Кушнера. URL: <http://be5.biz/ekonomika/mkiv/13.htm>
20. **Романова Т. В.** Концептуальные основы понятия структуры национальной экономики. URL: <http://77.121.11.9/bitstream/PoltNTU/877/1/>
21. **Сухарев О. С.** Структурная политика в экономике России: условия формирования. *Национальные интересы: приоритеты и безопасность*. 2014. № 3. С. 2–18. URL: <https://inecon.org/docs/pi0314-02.pdf>
22. **Трифонов Ю. В., Веселова Н. В.** Методологические подходы к анализу структуры экономики на региональном уровне. *Вопросы статистики*. 2015. № 2. С. 37–49.
23. **Усатый П. С., Белокрылова О. С.** Структурные сдвиги в региональной экономике: монография/под ред. д-ра экон. наук Ю. С. Колесникова. Ростов н/Д.: Изд-во РГУ, 2003. 184 с.
24. **Шекшуев О. А., Данильченко С. П., Островский И. А., Кожокіна К. О.** Державне регулювання економіки. Харків: ХНАМГ, 2008. 120 с.
25. **Темиргалиев Р. И.** Структурный кризис: новый подход к измерению. URL: http://iee.org.ua/files/alushta/83-temirgalieva-strukt_krizis.pdf
26. **Романова Т. В.** Интегральні показники оцінювання структурних зрушень в економіці. *Економіка і регіон*. 2016. № 6. С. 20–27.
27. **Черненко О. Л.** Сучасні засади оцінювання структурних зрушень в економіці // III Международная научно-практическая конференция молодых ученых и студентов «Стратегия экономического развития стран в условиях глобализации» (17–18 февраля 2012 г.) Т. 2. URL: http://confcontact.com/2012_02_17/2012_strategy2/20_Cherненко.htm
28. **Захарченко В. І.** Структурні трансформації національного промислового комплексу в контексті постіндустріального розвитку. *Економіка промисловості*. 2017. № 2(78). С. 37–60.
29. **Коломойцев В. Е.** Структурна трансформація промислового комплексу України: монографія. Київ: Укр. енциклопедія, 1997. 304 с.
30. System of national accounts 2008. European Communities, International Monetary Fund, Organisation for Economic Cooperation and Development, United Nations and World Bank. URL: <http://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008.pdf>
31. STAN Indicators (2005 edition) 1980–2003. URL: <http://www.oecd.org/dataoecd/3/33/40230754.pdf>
32. **Бойко А. І.** Соціальна трансформація суспільства та проблема світогляду. *Наукові праці Черкаського державного технологічного університету. Сер.: «Історичні науки»*. 2004. Т. 19. С. 23–27.
33. **Васечко Д. Ю.** Механизм трансформации структуры экономики в условиях модернизации национального хозяйства. *Вестник Ростовского государственного экономического университета*. 2011. № 2. С. 9–16.
34. **Вихарев В. В.** Понятие, сущность и содержание трансформации социально-экономической системы в современной экономической науке. *Вестник ЮРГТУ (НПИ)*. 2012. № 3. С. 132–136.
35. **Кирилук Є. М.** Понятійний апарат досліджень трансформації економічних систем. *Економіка та підприємництво*. 2011. Вип. 26. С. 14–25.
36. **Кухарская Н. А.** Сущность трансформации экономического развития Украины в условиях рыночных реформ. *Економічні інновації. Шляхи та механізми реалізації відтворювальної функції національної економіки: зб. наук. праць*. 2013. Вип. 52. С. 113–123.
37. **Шинкарук Л. В.** Структурні трансформації підходи та методи їх дослідження // Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток: наукова доповідь/за ред. чл.-кор. НАН України Л. В. Шинкарук. Київ: НАН України, ДУ «Ін-т экон. та прогнозув. НАН України», 2015. 304 с.
38. **Гонта С. В.** Категоріальний простір дослідження структурної трансформації національної економіки. *Науковий вісник Полісся*. 2016. № 3 (7). С. 84–92.
39. **Сухарев О. С.** Институциональная экономика: теория и политика. М.: Наука, 2008. 863 с. URL: <http://fnlit.online/osnovuyi-ekonomiki/strukturnyie-sdvigi-krizisyi-16748.html>
40. **Чайка Ю.** Механізми структурного розвитку національної економіки. *Вісник КНЕУ*. 2011. № 3. С. 30–41.
41. Структурные сдвиги в экономике // Экономико-математический словарь. URL: https://economic_mathematics.academic.ru/

42. Структурні зміни та економічний розвиток України: монографія/В. Геєць, Л. Шинкарук, Т. Артемова та ін. Київ: Ін-т економіки та прогнозування НАНУ, 2011. 696 с.

43. **Каримова М. Т.** Региональные аспекты структурной трансформации национальной экономики (теория, методология, практика): дис. ... д-ра экон. Наук: 08.00.05. Душанбе, 2016. 316 с.

44. **Коломицева О. В.** Формування інституційного середовища в трансформаційній економіці. *Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ*. 2009. № 3. С. 3–6.

45. **Лопатников Л. И.** Экономико-математический словарь: словарь современной экономической науки. 5-е изд., перераб. и доп. М.: Дело, 2003. 520 с. URL: <http://slovari.yandex.ru/~книги/Лопатников/>

46. **Усатый П. С.** Структурные сдвиги в экономике и их воздействие на региональное развитие: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05. Ростов-на-Дону, 2002.

47. **Шмидт В. Ю.** Оценка структурных сдвигов в лесопромышленном комплексе. *Известия Дальневосточного федерального университета. Сер.: «Экономика и управление»*. 2011. С. 50–58. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/otsenka-strukturnykh-sdvigov-v-lesopromyshlennom-komplekse>

48. **Гасанов М. А., Гасанов Э. А.** Структурная конвергенция в экономике России и ее ограничения. *Вестник Томского государственного университета. Сер.: «Экономика»*. 2014. № 1. С. 5–17.

49. Структурні кризи. URL: http://www.slovarnik.ru/html_tsot/s/strukturn3y-krisis.html

50. **Бельчук А. И.** Экономические кризисы современного капитализма. Циклические, промежуточные, структурные. М.: Наука, 1988. 321 с.

51. **Кормановская И. Р., Бернасовская Л. И., Яромолвич Л. И.** Оценка структурных сдвигов Новгородской области на основе индексного метода // Материалы Международной научной конференции «Проблемы региональной экономики: теория и практика». (г. Москва, 29-30 апреля 2014 г.). М., 2014. С. 70–79.

52. **Капкаева Э. Р.** Сущность, классификация, причины возникновения и методы определения структурных сдвигов. *Челябинский гуманитарий*. 2010. № 10. С. 40–43.

REFERENCES

Belchuk, A. I. *Экономические кризисы современного капитализма. Циклические, промежуточные, структурные*. Moscow: Nauka, 1988.

Boiko, A. I. "Sotsialna transformatsiia suspilstva ta problema svitohliadu" [Social transformation of society and the problem of worldview]. *Naukovi pratsi Cherkaskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Ser.: Istorychni nauky*. Vol. 19 (2004): 23-27.

Bolshoy ekonomicheskyy slovar [Great economic dictionary]. Moscow: Institut novoy ekonomiki, 2007.

Chaika, Yu. "Mekhanizmy strukturnoho rozvytku natsionalnoy ekonomiky" [Mechanisms of structural development of the national economy]. *Visnyk KNEU*, no. 3 (2011): 30-41.

Chernenko, O. L. "Suchasni zasady otsiniuvannya strukturnykh zrushen v ekonomitsi" [Modern principles of evaluation of structural changes in the economy]. http://confcontact.com/2012_02_17/2012_strategy2/20_Chernenko.htm

Chystov, S. M. et al. *Derzhavne rehuliuвання ekonomiky* [State regulation of Economy]. Kyiv: KNEU, 2000.

Dobrovolskaya, O. P. *Regionalnaya ekonomika* [Regional economy.]. Simferopol: Elinyo, 2007.

Gasanov, M. A., and Gasanov, E. A. "Strukturnaya konvergentsiya v ekonomike Rossii i yee ogranicheniya" [Structural convergence

in the Russian economy and its limitations]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Ser.: Ekonomika*, no. 1 (2014): 5-17.

Granberg, A. G. *Osnovy regionalnoy ekonomiki* [Bases of regional economy]. Moscow: Gosudarstvennyy universitet «Vysshaya shkola ekonomiki», 2000.

Heiets, V. et al. *Strukturni zminy ta ekonomichnyi rozvytok Ukrainy* [Structural changes and economic development of Ukraine]. Kyiv: In-t ekonomiky ta prohnozuvannya NANU, 2011.

Honta, S. V. "Katehorialnyi prostir doslidzhennia strukturnoi transformatsii natsionalnoy ekonomiky" [Categorical space of study of the structural transformation of the national economy]. *Naukovy visnyk Polissia*, no. 3 (7) (2016): 84-92.

Husiev, V. O., and Sokolova, O. M. *Upravlinnia strukturnymy zrushenniamy ta innovatsiino-investytsiynymy protsesamy v ekonomitsi Ukrainy* [Management of structural shifts and innovation and investment processes in the Ukrainian economy]. Kyiv: Vyd-vo NADU, 2011.

Kapkeyeva, E. R. "Sushchnost, klassifikatsiya, prichiny vznoknoveniya i metody opredeleniya strukturnykh sdvigov" [Essence, classification, causes and methods for determining structural shifts]. *Chelyabinskyy gumanitariy*, no. 10 (2010): 40-43.

Karimova, M. T. "Regionalnyye aspekty strukturnoy transformatsii natsionalnoy ekonomiki (teoriya, metodologiya, praktika)" [Regional aspects of the structural transformation of the national economy (theory, methodology, practice)]: *diss. ... d-ra ekon. nauk: 08.00.05*, 2016.

Kene, F. *Izbrannyye ekonomicheskiye proizvedeniya* [Selected Economic Works]. Moscow: Izd-vo sotsialno-ekonomicheskoy literatury, 1960.

Kolomoitsev, V. E. *Strukturna transformatsiia promyslovoho kompleksu Ukrainy* [Structural transformation of the industrial complex of Ukraine]. Kyiv: Ukrainska entsyklopediia, 1997.

Kolomytseva, O. V. "Formuvannya instytutsiinoho seredovyscha v transformatsiinii ekonomitsi" [Formation of the institutional environment in the transformational economy]. *Visnyk Kryvorizkoho ekonomichnoho instytutu KNEU*, no. 3 (2009): 3-6.

Kormanovskaya, I. R., Bernasovskaya, L. I., and Yarmolovich, L. I. "Otsenka strukturnykh sdvigov Novgorodskoy oblasti na osnove indeksnogo metoda" [Evaluation of structural shifts in the Novgorod region based on the index method]. *Problemy regionalnoy ekonomiki: teoriya i praktika*. Moscow, 2014. 70-79.

Koshelev, A. N. *Natsionalnaya ekonomika* [National economy]. Moscow: Eksmo, 2008.

Kotsko, T. A. "Sutnist ta rol strukturnoi polityky v zabezpechennia ekonomichnoi polityky derzhavy" [The essence and role of structural policy in ensuring the economic policy of the state]. *Ekonomichnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii*, no. 2-1 (08) (2017): 46-52.

Krasilnikov, O. Yu. *Strukturnyye sdvigi v ekonomike* [Structural shifts in the economy]. Saratov: Izd-vo SGU, 2001.

Kukharskaya, N. A. "Sushchnost transformatsii ekonomicheskogo razvitiya Ukrainy v usloviyakh rynochnykh reform" [The essence of the transformation of Ukraine's economic development in the conditions of market reforms]. *Ekonomichni innovatsii. Shliakhy ta mekhanizmy realizatsii vidtvoriuvanoi funktsii natsionalnoy ekonomiky*, no. 52 (2013): 113-123.

Kyryliuk, Ye. M. "Poniatynyi aparat doslidzhen transformatsii ekonomichnykh system" [Conceptual apparatus for the study of the transformation of economic systems]. *Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, no. 26 (2011): 14-25.

Lopatnikov, L. I. "Ekonomiko-matematicheskyy slovar: slovar sovremennoy ekonomicheskoy nauki" [Economic and mathematical dictionary: a dictionary of modern economic science]. <http://slovari.yandex.ru/~книги/Лопатников/>

Nakonechna, K. V. "Evolutsiia teoretychnykh pohliadiv na rehionalni haluzevi zminy i zrushennia" [Evolution of theoretical

views on regional branch changes and shifts]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy*. Ser.: *Ekonomika, ahrarnyi menedzhment, biznes*, no. 211 (1) (2015): 136-140.

Nikolayeva, L. A. "Strukturnyy krizis i printsipy transformovaniya struktury ekonomiki Rossii" [Structural crisis and principles of transforming the structure of the Russian economy]: *diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.01*, 1996.

Novaya filosofskaya entsiklopediya [New philosophical encyclopedia]. Moscow: Mysl, 2010.

Prikhodko, A. V. "Strukturizatsiya natsionalnoy ekonomiki. Strukturnyye sdvigi" [Structuring the national economy. Structural shifts]. Institut ekonomiki i prava Ivana Kushnira. <http://be5.biz/ekonomika/mkiv/13.htm>

Prokopiuk, A. "Haluzevi strukturni zrushennia yak chynnyk ekonomichnoho zrostantia rehionu" [Branch structural shifts as a factor in the region's economic growth]. *Rehionalna ekonomika*, no. 3 (2016): 55-62.

Rayzberg, B. A. et al. *Sovremennyy ekonomicheskyy slovar* [Modern economic dictionary]. Moscow: INFRA-M, 1999.

Romanova, T. V. "Intehralni pokaznyky otsiniuvannia strukturnykh zrushen v ekonomitsi" [Integral indicators of the assessment of structural changes in the economy]. *Ekonomika i rehion*, no. 6 (2016): 20-27.

Romanova, T. V. "Kontseptualnyye osnovy ponyatiya struktury natsionalnoy ekonomiki" [Conceptual framework of the concept of the structure of the national economy]. <http://77.121.11.9/bitstream/PolNTU/877/1/>

"STAN Indicators (2005 edition) 1980-2003". <http://www.oecd.org/dataoecd/3/33/40230754.pdf>

"Struktura" [Structure]. *Bolshoy Entsiklopedicheskiy slovar*. <https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc3p/283314>

"Struktura" [Structure]. *Sovremennaya entsiklopediya*. <https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc1p/45746>

"Strukturnyy krizis" [Structural crisis]. http://www.slovarnik.ru/html_tsot/s/strukturn3y-krizis.html

"Strukturnyye sdvigi v ekonomike" [Structural shifts in the economy]. *Ekonomiko-matematicheskyy slovar*. https://economic_mathematics.academic.ru/

"System of national accounts 2008. European Communities, International Monetary Fund, Organisation for Economic Co-operation and Development, United Nations and World Bank". <http://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008.pdf>

Shekshuev, O. A. et al. *Derzhavne rehulivannia ekonomiky* [State regulation of Economy]. Kharkiv: KhNAMH, 2008.

Shmidt, V. Yu. "Otsenka strukturnykh sdvigov v lesopromyshlennom komplekse" [Evaluation of structural changes in the timber industry complex]. *Izvestiia Dalnevostochnogo federalnogo universiteta*. Ser.: *Ekonomika i upravleniye*. 2011. <https://cyberleninka.ru/article/n/otsenka-strukturnykh-sdvigov-v-lesopromyshlennom-komplekse>

Shynkaruk, L. V. "Strukturni transformatsii pidkhody ta metody yikh doslidzhennia" [Structural transformation approaches and methods of their research]. In *Strukturni transformatsii v ekonomitsi Ukrainy: dynamika, superechnosti ta vplyv na ekonomichnyi rozvytok*. Kyiv: NAN Ukrainy, DU «In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy», 2015.

Sidenko, V. et al. *Strukturni transformatsii u svitovii ekonomitsi: vyklyky dlia Ukrainy: analitychna dopovid* [Structural Transformations in the World Economy: Challenges for Ukraine: An Analytical Report]. Kyiv: Zapovit, 2017.

Sukharev, O. S. "Institutsionalnaya ekonomika: teoriya i politika" [Institutional Economics: Theory and Policy]. <http://finlit.online/osnovyi-ekonomiki/>strukturnyie-sdvigi-krizisyi-16748.html>

Sukharev, O. S. "Strukturnaya politika v ekonomike Rossii: usloviya formirovaniya" [Structural policy in the Russian economy:

conditions of formation]. *Natsionalnyye interesy: priority i bezopasnost*. 2014. <https://inecon.org/docs/ni0314-02.pdf>

Temirgaliyev, R. I. "Strukturnyy krizis: novyy podkhod k izmereniyu" [Structural crisis: a new approach to measurement]. http://iee.org.ua/files/alushta/83-temirgalieva-strukt_krizis.pdf

Trifonov, Yu. V., and Veselova, N. V. "Metodologicheskiye podkhody k analizu struktury ekonomiki na regionalnom urovne" [Methodological approaches to the analysis of the structure of the economy at the regional level]. *Voprosy statistiki*, no. 2 (2015): 37-49.

Usaty, P. S., and Belokrylova, O. S. *Strukturnyye sdvigi v regionalnoy ekonomike* [Structural shifts in the regional economy]. Rostov n/D.: Izd-vo RHU, 2003.

Usaty, P. S. "Strukturnyye sdvigi v ekonomike i ikh vozdeystviye na regionalnoye razvitiye" [Structural shifts in the economy and their impact on regional development]: *diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2002.

Vasechko, D. Yu. "Mekhanizm transformatsii struktury ekonomiki v usloviyakh modernizatsii natsionalnogo khozyaystva" [The mechanism of transformation of the structure of the economy in the conditions of modernization of the national economy]. *Vestnik Rostovskogo gosudarstvennogo ekonomicheskogo universiteta*, no. 2 (2011): 9-16.

Vikharev, V. V. "Ponyatiye, sushchnost i sodержaniye transformatsii sotsialno-ekonomicheskoy sistemy v sovremennoy ekonomicheskoy nauke" [The concept, essence and content of the transformation of the socio-economic system in modern economic science]. *Vestnik YuRGU (NPI)*, no. 3 (2012): 132-136.

Zakharchenko, V. I. "Strukturni transformatsii natsionalnogo promyslovoho kompleksu v konteksti postindustrialnogo rozvytku" [Structural transformations of the national industrial complex in the context of post-industrial development]. *Ekonomika promyslovosti*, no. 2 (78) (2017): 37-60.

Zemskov, M. O. "Razvitiye teorii strukturnykh sdvigov v ekonomicheskikh sistemakh" [Development of the theory of structural shifts in economic systems]. <http://economy-lib.com/razvitie-teorii-strukturnykh-sdvigov-v-ekonomicheskikh-sistemah#ixzz56A6BKfK7>